

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ'a
ARMAĞAN

Yıl XXXII / 1-2

1994

ANKARA
1996

Türk romanında tipler:

AHMET CELÂL (YABAN)

Prof. Dr. İsmail PARLATIR

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban adlı romanının ilk çıkışı (1932)ndan on yıl sonra, kitabın ikinci baskısını hazırlarken "Yaban'ın ikinci basılışı vesilesiyle" başlıklı sunuş yazısının bir yerinde şöyle diyor:

*"Fakat roman, bir objektif roman değildir. Yaban, bir ruh sıtmasının, birdenbire acı ve korkunç bir gerçekle karşı karşıya gelmiş bir şuurun, bir vicdanın çıkardığı yürek parçalayıcı haykırışıdır."*¹

Burada sözün özü "haykırış" kavramında odaklaşıyor. Niye haykırış veya neye karşı haykırış? Önce bu soru akla geliveriyor...

İşte romanı roman yapan aslî unsur, yani *Yaban*'ın yazılışında ki en önde gelen faktör burada karşımıza çıkıyor. Yazar gene yukarıda sözünü ettiğimiz sunuş yazısını, "*Yaban*, çölde bir feryattır."

yolunda, acı ve çarpıcı bir sözle noktalar. Burada da gene sözün özü "feryatta" odaklaşıyor. Feryat eden kimdir ve niçin feryat etmektedir? İşte romanın ortaya çıkışında değerlendirilmesi gereken bir başka durum...

Yaban, kendi yurdunda kendi insanına yabancılaşmış bir Türk aydınının romanı.

Yukarıda yazarın dilinden aktardığım örneklerde geçen "haykırış" bu Türk aydınının haykırışıdır; "feryat" bu yabancılaşma karşısında ruhen çöken ve kendi insanından kaçan Türk aydınının feryatıdır.

¹ *Yaban*, 8. b., Remzi Kitap evi, İstanbul 1968, s.9.

Yazımız boyunca romandan yapacağımız alıntılar ve alıntılarının sonunda yer alan sayfa numaraları eserin bu baskısındanadır.

Yaban Türk romanının tarihî seyri içinde önemli bir köşe taşıdır. Zirvedir. *Yaban*, Türk romanının Anadolu'ya açılan kapılarından biridir. Üstelik yalnızca Anadolu da değildir. "Türk'ün Anadolu savaşı, bağımsızlık mücadelesi"nin bir başka yüzüdür; cephe gere-sindeki durumudur:

"Oysa ben, bundan sonrası mutlaka okunsun istiyorum. Çünkü Anadolu savaşı bağımsızlık mücadelesi denilen büyük facianın, büyük destanının tarihe intikal etmeyecek olan tarafları yalnızca bu defterde yazılıdır. Eğer, bir hiyanet eli, bir silgi lâstiği alıp kurşun kalemle çizilmiş bu iğribüğü satırlar üstünden geçecek olursa gelecek kuşaklar kendi memleketlerine ait birçok acı gerçeklere ermek vasıtasından mahrum kalacaktır." (s.146-147).

Gerçekten *Yaban* Türk romanına bir çığır açıyor, bir ufuk açıyor. Bu açılımda iki önemli unsur var: Biri Anadolu, öteki millî mücadele. Nitekim bu romanın yayımlanmasından sonra, edebiyatımızda "Anadolu romanı" ile "millî mücadele romanı" yazarlarımız arasında rağbet görecektir ve her iki çığırda çok yönlü ve başarılı roman denemeleri Türk edebiyatına kazandırılacaktır. Bu yolda *Yaban*'ın öncülüğünü hiç de küçümsememek gerekir, inancındayım.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*'i anı türünde düşünmüş. Romanın kahramanı Ahmet Celâl'in, Eskişehir'in Porsuk yöresinde emir eri Mehmet Ali'nin köyünde geçirdiği günleri "günlük" tarzında kaleme alması, romanın anı türünde oluşmasını sağlamış. Bunu yazarın kendisi de kahramanının ağzından söylüyor:

"Hayatımın son dakikasına kadar başımdan ne gelip ne geçecekse bu küçük kalemle bu kapsız deftere yazacağım. Gece karanlıkta, bu millî facianın bütün esrarını buraya dökeceğim, onu bir taşın altına bırakacağım." (s. 164)

Ahmet Celâl Birinci Dünya Savaşları sırasında tek kolunu kaybetmiş bir subaydır. Ordudan ayrıldıktan sonra yapacak ne bir işi ne de gidecek bir yeri vardır. İyi bir aileden gelmekle ve oldukça iyi yetişmiş olmakla birlikte genç yaşta ordudan emekli olması onun hayat çizgisini değiştiriyor:

"Ben, yedek subay Ahmet Celâl; Celâl Paşa'nın oğlu Ahmet; Porsuk çayının kenarında böyle bir tohum haline girdim. Bir kulaç, iki kulaç kara toprak içinde filizimi sürmek, dal ve bu-

daklarımı aydınlığa doğru uzatmak, meyvamı vermek için Allah'ın rahmetini bekliyorum. Ve gömülü olduğum toprağın ızdırabını bedenimde hissediyorum. Her hususta ona karışıyorum.

Ben, Celâl Paşanın oğlu Ahmet, İstanbul'un en muhteşem konaklarının birinde doğup ve parıltılı hulya iklimlerine doğru kanat açıp uçtuktan sonra, kanatlarımın biri kırılmış olarak buraya düştüm. Otuz iki yaşında bir emekli asker, bütün geleceği geride kalmış bir sakat delikanlı, şimdi burada...

-Ne yapıyorsun?

Hah, hah; adam sen de..." (s. 60)

Sakatlığın ezikliği ruhunu kaplamış. İçinden geldiği, yetiştiği çevreden kaçma arzusu doğar içinde. Hele de emir eri Mehmet Ali'nin ona, "Gel, beyim, seni bizim köye götüreyim; buralarda yalnız başına sersebil olursun." (s.14) dediği zaman bu arzu ruhunda iyiden iyiye kabarıp; 'Dünyadan elini eteğini çekmiş bir kimse için Anadolu'nun bu ücra köşesinden daha uygun neresi bulunabilir." (s.14) yollu düşünceler onu, oraya çeker.

Ne var ki Ahmet Celâl bir ruh çöküntüsü içinde geldiği bu köyde kendisini yeniden hayata döndürecek en küçük bir ışık, bir yakın ve sıcak davranıştan yoksundur. Oysa burayı böyle mi tasavvur ediyordu?:

"Daha otuzbeşimize basmadan herşeyin bittiğini, işin tamam olduğunu; aşkın, arzusun, ümit ve ihtirasın artık bir daha uyanmamak üzere söniüp gittiğini kendi kendimize itiraf etmek; kendi kendimize, bütün mutluluk ve başarı kapılarının kapandığını söylemek ve gelip, burada bir ağaç gibi yavaş yavaş kurumağa mahkûm olmak... Böyle mi olacaktı- Böyle mi sanmıştım? Lâkin, işte böyle oldu ve böyle olması lâzımdı." (s.14).

Bu ruh hâli zaman zaman onu derin bunalımlara sürükler. Hayattan, insanlıktan nefret derecesine ulaşır, Ahmet Celâl'in düşünce yumağı:

"...Zaten, Cihan Savaşında kolumu kaybetmeden önce bütün şir kabiliyetimi, bütün sade dilliğimi kaybetmiş bulunuyordum. Korkunç, iğrenç ve yalçın gerçek 'parmaklarının ucundaki kan ve alnınun ortasındaki çamurla' çoktan bana görünmüştü. Biliyordum ki, toprak katı ve tabiat zalimdir ve insan, cinsi bozuk

bir hayvandan başka bir şey değildir; biliyordum ki, insan hayvanların en kötüsü, en bayağısı ve en az sevimli olanıdır. Evet, bilhassa en az sevimli olanıdır." (s.14).

Bu genç adamı böylesine karamsar bir ruh dünyasına sürükleyen etken nedir? Onun böylesine hayattan, yaşadığı çevreden nefret etmesine yol açan etkenler nelerdir? Öncelikle bu soruların karşılığını aramaya ve konuyu açmaya çalışalım.

Ahmet Celâl, Mehmet Ali'nin çağrısı üzerine onun köyüne gelirken umut doludur. Ancak bu umutlar, beklenen düzeyde değildir. Genç adam bunu kavramakta gecikmez. Çünkü köye gelişinin ilk günlerinde köylünün kendisini dışladığını çabuk fark eder. Köylü kendisini her nerede görse hemen oradan uzaklaşmaktadır. Özellikle de kadınlar...

"Anadolu'da, köylü kadını şuhluktan, naz ve işveden o kadar yoksundur ki, onların hangi birisiyle, böğür böğüre koyun koyuna yatsam, vücudumun hiçbir şey duymıyacağını tahmin ediyorum. İhtimal ki, çok da fena kokarlar.

Kendileri hakkında, bu hislerimi içgüdüleriyle sezdikleri için midir, nedir bilmiyorum, onlar da, bana her rast gelişlerinde arkalarını çeviriyorlar. Yahut -eski Yunanlar devrinde yas tutan kadınlar gibi- yere çömelip başlarını örtüyorlar. Ve benden başka hiçbir erkeğe bu hareketi reva görmüyorlar.

Buraya geldiğimim, bilmem kaçınıcı haftası idi. Mehmet Ali'ye sordum:

-"Kadınlarınız niçin yalnız benden kaçıyorlar?"

-"Yabansın da ondan, beyim."

Bu "yaban" lafı, beni, önce çok kızdırdı. Fakat, sonra anladım ki, Anadolu'lular, Anadolu köylüleri tıpkı eski Yunanlıların kendilerinden başkasına "barbar" lâkabını vermesi gibi her yabancıya yaban diyorlar." (s. 30-31).

Evet, Ahmet Celâl'in köyedeki kimliği netleşmiştir. Artık o "yaban"dır. Bu damgayı yemiştir.

Bu damgayı silmek mümkün müdür? Bu ayrı bir sorun. Ancak genç adamı esas derinden üzen ve onu büyük ölçüde rencide eden bu durumun oluşumudur. Ahmet Celâl, uzun uzun bu oluşumun, köylünün benliğinde oluşan bu değer yargısının sebeplerini araştırmaya ve düşünmeye koyulur:

"Bir gün... bir gün, onlara, ispat edebilecek miyim ki, ben bir "yaban" değilim? Benim damarlarımdaki kan onların damarlarında işleyen kandır. Aynı dili söylemekteyiz. Aynı tarihî ve coğrafi yollardan, hep birlikte gelmişizdir. İspat edebilecek miyim ki, aynı Allah'ın kuluyuz! Aynı siyasî mukadderat, aynı sosyal bağlar, bizi kardeşlik, evlâtlık, analık babalık üstünde bir yakınlıkla birbirimize bağlamıştır.

Lâkin, hangi sözlerle, hangi seslerle? Gündelik hayatın ufak tefek ihtiyaçlarını bile ancak ifadeye güç buluyorum. Nerde kalmış ki, onlarla, bu kadar genel konular üzerinde konuşabileceğim!...

Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk "entellektüel"i, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.

Bir münzevi mi? Hayır; bir acayip yaratık demeliyim. Öyle ya, bir insan tasavvur edin ki, hangi ırktan, ne cinsten olduğu belli değildir. Kendi vatani addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında hâsıl olan boşluk, soğuk ve itici acayip nebat olduğunu bildiriyor.

Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı derin uçurum var mıdır, bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasında fark, bir Londra İngilizle bir Pençalı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.

Bunu yazarken, elim titriyor." (s. 31)

Bu gerçeği düşündükçe Ahmet Celâl'in dengesi bozuluyor. Yavaş yavaş bunun sebeplerine inmeye çalışıyor.

Ahmet Celâl, bu katı gerçekler karşısında gene de içinde yaşadığı çevreye ayak uydurmayı ve oranın insanına ısınmak için ken-

dince birtakım sebepler yaratmaya gayret eder. Bu yolda ilkin genç kızlarla ilgilenmeye yönelir. Hatta bir gönül oynaşı bile bulmaya çalışır. Bunu da becerir. Komşu köylerden birinde gördüğü bir kıızı beğenir ve onu her fırsatta görmeye gider. Bu gidiş gelişleri Don Kişot "tip", ile açıklamaya çalışır. Kendisini, sevdiğinin yolunda yürümekten yorulmayan Don Kişot'a benzetir.

Öte yandan Cennet kız ile ilgilenmesi, sonunda da Emine'ye gönül vermesi hep bu çevreye tutunabilecek bir dal arayışından ileriye geliyor, diye değerlendiriyorum. Üstelik bu hayal, onu iyiden iyiye sarıyor; Emine'yi hayal etmesi bile bir nebze olsun onu mutlu ediyor. O hayal ile avunmaya çalışıyor.

"Emine, İsmail'den vaz geçip benim olsa, onu önce bir iyi yakardım. Sonra, vücudunun bütün çizgilerini bozan o kat kat esvaplarını çıkarıp şu ocakta yakardım. Fakat "ala mode" bir İstanbul kıızı haline sokmak için mi? Hayır, hayır... Kıızıl parıltılı saçlarını iki kalın örgü yapıp arkasına salıverirdim. Ona, yakası daima açık ve yenleri bol bir bürümcük gömlek giydirdim. Belden aşağı inen kasıktan bağlı ve bileklerinden büzmeli bir şalvar yaptırırdım. Tıpkı büyük ninelerimizinki gibi uşakları işlemeli uçkurunu şöyle ortadan bir kocaman düğümle aşağı doğru sarkıtırdım. Ve onu konuşmaktan menederdim. Yalnız sık sık gülmesine, ve hayreti, öfkeyi, inadı, şuhluğu ifade eder nidalar koyuvermesine izin verirdim. Yemeğimi, o pişirsin, hizmetime o baksın isterdim.

Ben yerken, çalışırken veya kahvemi içerken, onun ayakta beklemesini hoş görürdüm. Alafranga âşıktaşlığına mahsus öpme ve okşamaların hiç birini ona göstermemekle beraber, arasıra, bir iri Van kedisi gibi onunla oynaşmaktan haz alırdım.

Bir Van kedisi... Sahi, Emine'nin bir güzel Van kedisinden ne farkı var? O da bir Van kedisi gibi haşmetli ve ahenktar değil mi? Tabiata onun kadar yakın bulunmuyor mu? Ona da bir Van Kedisi gibi tabiatın canlı bir süsü denilemez mi? Emine'm o da bir Van kedisinden daha akıllı değildir. Bunun konuşmasının, öbürünün miyavlamasından farkı ne?

Şu hayal, birdenbire bana, okadar munis, yapılabilmesi o kadar kolay göründü ki, hemen yola düştüm. Ilkbaharın ılık ve taze ot koka havası da bana ayrıca umut ve cesaret veriyordu. Yürüdüm. Yürüdükçe, hayalim., bana biraz daha gerçekleşmiş

görünyordu. Kendi kendime konuşuyordum: Doğrudan doğruya kadının evine gideceğim. Emredici ve kesin bir tavırla onu karşıma alıp diyeceğim ki: "Benim param var, kimsem yok. Çalışmadan yaşayabiliyorum. Emine'yi gördüm, beğendim. Onu bana ver. Sana ölünceye kadar yardım ederim. Neye ihtiyacın olursa bakarım" (s.90-91)

Ahmet Celâl'in köy çevresi ve köyün insanları ile yakın ilişkiye girmesi, onlarla yakından ilgilenmesi yalnızca bu ve benzeri duygusal ilişkiler ile sınırlı kalmaz. Başka konularda da onlarla yakınlaşmaya gayret gösteren genç adam, önce Mehmet Ali'nin ailesi ile ilgilenir. Ayrıca zaman zaman köyün kahvesine çıkar; orada Bekir Çavuş, muhtar ve köyün zengini Salih Ağa ile değişik konulardan söz eder. Özellikle Ağa ile yakından ilgilenir. İsmail ile Emine'nin evliliği onu oldukça meşgul eder. Yunanlıların bozgun bir halde geri çekilirken köyde yaptıklarına engel olmaya çalışır. Kurtuluş Savaşı konusunda köylülerin nabzını yoklar. Bütün bunlar, "yaban" da olsa onun köy halkı ile ilişkilerinde söz konusu edilebilecek olaylar zinciridir.

Ancak hemen şunu da belirtmekte yarar var; bütün bu olumlu girişimlere, insanca yaklaşımlara rağmen Ahmet Celâl ile köy halkı gene iki zıt kutup gibidirler. İki taraf da birbirine ısınmamıştır:

"Lâkin, bu köy, bir çöl ortasında bir konak kadar bile yüreğime güven vermiyor. Bir konak, mesafe içinde bir hareketi gösterir. Bugün, burada iseniz, yarın bir vahanın kenarına erişeceksiniz. Öbür gün, bir büyük nehrin suları sizi karşılayacaktır. Oysa Orta Anadolu'da bir köy, donmuş bir konaktır. Burada, mesafe sizi yutmuştur. Siz, mesafe içinde, dehşetten donmuşsunuzdur.

Gerçekten, bir eski Hitit harabesine benzeyen bu köy, insanların, toprak altından henüz çıkarılmış kırık dökük heykellerden farkı ne?" (s.27).

Olaylar zinciri boyunca Ahmet Celâl bu soruyu kendisine sık sık sorar. Kendisi ile orada yaşayan insanlar arasındaki bu yabancılaşmayı yaratan nedir? Bu insanlar neden bir kaçış içindedirler? Nedendir bu uzaklaşmalar? Bu ve benzeri sorular, hem de ardı arkası kesilmeden ortaya atılan sorular, genç adamın düşünce dünyasına yeni yorumlar getirmektedir;

"Bu ülkede, temiz yürekli, duygulu ve candan insanlar vardı. Zenginlik kapısı fakire açık ve gurbet yolları, sonunda, mutlaka bir sıcak yurda ulaşıktı. Orada, bütün kadınlar ana, bütün kızlar kardeş ve bütün çocuklar evlâttı. Oranın taşı arkadaş, toprağı dosttu. Gerçi burada çekilen sefaletin, yoksulluğun derecesi bence mâlumdu. Fakat, bu maddî yoksulluğun içinde bir manevî varlık bulacağımı sanıyordum.

Şimdi ne görüyorum? Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.

Bunun nedeni, Türk aydını gene sensin! Bu viran ülke ve bu yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun.

Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvanî duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kılığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabancı ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabî ayaklarına batacak. İşte, her yanın yarılmış bir halde kanıyor ve sen, acıdan yüzünü buruşturuyorsun. Öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ızdırıp veren bu şey, senin kendi eserindir, senin kendi eserindir." (s. 100-101).

Artık hedef belirlenmiştir. Tek hedef vardır: O da Türk aydınıdır. Yüzyıllar boyu Anadolu'yu ve Anadolu insanını kendi kaderine erk etmiş; onu o kader ile baş başa bırakmış Türk aydını. Bütün sorumlular ve sorumsuzluklar "aydın" kavramı ve kişiliği üzerinde oğunlaşır.

Bu noktada Yakup Kadri'nin eleştirel bakış açısı daha bir belirginleşmeye başlıyor. Aslında romanın bütününde bir sosyal eleştiri, âkim unsur olarak dikkatleri çekiyor. Ancak "aydın"ı hedef alan

eleştirilerde, eleştirinin dozu oldukça sertleşiyor. Sorumlu olarak o kesim gösteriliyor. İşte buna çarpıcı bir örnek:

"Eğer, bilmiyorlarsa kabahat kimin? Kabahat, benimdir. Kabahat, ey bu satırları heyecanla okuyacak arkadaş; senindir. Sen ve ben onları, yüzyıllardanberi bu yalçın tabiatın göbeğinde, herkesten, her şeyden ve her türlü yaşamak zevkından yoksun bir avuç kazazede halinde bırakmışız. Açlık, hastalık ve kimsesizlik bunların etrafını çevirmiştir. Ve cehalet denilen zifiri karanlık içinde, ruhları, her yanından örülü bir zindanda bir mahpus kalmıştır.

Bu zavallı insanlardan, sevgi, şefkat ve insanlık namına, artık ne bekleyebiliriz? Bu iklimin çoraklığı, ruhlarını kurutmuştur. Bu ıssızlık ve bu gurbet onlara müthiş bir egoisme dersi vermiştir. Onun için her biri kendi yuvasında bir kunduzla dönmüştür." (s.165).

Bu haykırış, bir anlamda başlarda sözünü ettiğimiz; daha doğrusu Yakup Kadri'nin kitabın ön sözünde dile getirdiği, "Yaban, çölde bir feryattır." deyişine çarpıcı bir örnek olsa gerek.

İşte bu noktada Ahmet Celâl'in tipleşme özelliği netleşmeye başlıyor. Ülkesinin köyü ile, insanı ile yabancılaşmış, onu yüzyıllar boyu ihmal etmiş, kendi kaderi ile baş başa bırakmış Türk aydınının temsilcisi olarak çizilen Ahmet Celâl, aydın tipinin bir örneği olarak karşımıza çıkıyor.

Yakup Kadri, böylesine bir aydın tipi çizerken yukarıda sözünü ettiğimiz gibi onu acımasızca eleştirmekten de geri kalmaz. Bu eleştiri, bazen "Yazıklar olsun, seni sevmesini bilmeyenlere; ey gamlı ülke!..." (s.60) yolunda haykırışlar biçiminde, bazen de şu örnekte olduğu gibi aydın insanın trajedisi olarak sergilenmektedir.

"Ben, için için ta ilk gençlik anlarımdan beri, için için, bir dramın bütün safhalarını yaşadım. Sanki, kendi kendini seyreden, kendi için oynayan sessiz bir aktördüm. Bir trajedyaya aktörüyüm. Şimdi son perdeyi oynayacağım sırada birdenbire rolümü değiştirip bir başka adam mı olayım?"

Yok; Hamlet gibi başladım, Hamlet gibi bitireceğim. Benim için, bu, bir "kariyer" meselesidir. Birdenbire, yüzümün kara sarı boyasını silip, dayak tiryakisi bir topal uşak, bir kambur âşık, bir korkak ihtiyar makyajı yapamam.

Eğer, kendi emeklerimize, kendi ideallerimize göre yaşamak imkânını bulamadıysa bari kendi ölümümüzle ölelim. Ne doğduğumuz yeri, ne sevdiğimiz kimseleri, ne yüzümüzü, ne kalbimizi kendimiz seçebildik. Fakat ölümün her türlüünü seçmek bizim elimizdedir." (s.121)

Ahmet Celâl'in bu öz eleştirisi, bir tükenişin ifadesi; bir aydın olarak yok oluşun itirafı olarak yorumlanabilir.

Ancak, olayların gerisinde ve Ahmet Celâl'in kendi durumunu ve konumunu yorumlarken ifadelerinde gene de bir kurtuluş yolu ve özlemi içinde olduğunu sezinliyoruz. Bu iki açıdan gündeme geliyor. Birincisi Ahmet Celâl'in genel anlamda dile getirdiği "Anadolu ordusu" ikincisi de "Kurtuluş Savaşı"dır. Aslında bu iki yol, kurtuluş için düşünülen bu iki unsur, birbirinden bütünüyle farklı değil; temelde aynı gücü temsil ediyor.

"Anadolu ordusu" bir anlamda hayal dünyasında çizilen bir kurtarıcı olarak değerlendiriliyor. Şu deyişlerde olduğu gibi:

"Günün birinde, bir gemi gelip beni buradan kurtaracak mı? geminin adı olsa olsa Anadolu ordusudur. Her gün, her saat bir mazgal deliğine benzeyen pencereden onu gözetliyorum. Onu bekliyorum. Ufuklar, insana endişe verecek kadar boş ve sakin. Sanki, bir savaş içinde değiliz. Sanki her şey benim vehmimden ibaret gibi. Arasına gazetelerden aldığım bilgi beni hiç tatmin etmiyor. Her yanda, bir bekleme devresinin yürek üzüntüleri var. Barış yoluna yapılan bazı siyasî teşebbüsler hep boşa çıktı. Londra'ya giden heyet, olumlu bir sonuç elde edemedi geri döndü. Avrupa, bize karşı, daima, o sağır duvar halini muhafaza ediyor.

Bütün bunlara rağmen, bu ıssız adanın kimsesiz sakini, mağarasının içinden dışarıya doğru başını uzattığı vakit hiç sönmeyen bir liman fenerinin yeşil ve kırmızı ışığını görüyor. Bu benim ümidimin ışığıdır. Benim ümidim... Yağın nereden alıyor? Fıtılını kimler tazeleyip yakıyor? Bilmem, bilmem... Fakat, bu umut benim tek gıdamdır. Bu umut benim yaşama gücümün en son parıltısıdır. O söndüğü gün...

İşte, bunu tasavvur edemiyorum." (s. 98-99)

Ahmet Celâl'in kapalı dünyasında bir umut ışığı gibi beliren bu düşünceler, onun kendi kişiliğine ve oradaki durumuna ilişkin de-

ğerlendirmeler olarak karşımıza çıkıyor. Bir de genç adamın ülkenin kurtuluşu ile yakından ilgilendiği söz konusu. Çünkü o yörede Yunan ordusu ile Türk ordusu karşı karşıyadır. Bu yöre Kurtuluş Savaşlarının bir cephesini oluşturmaktadır. Hem eski bir asker, hem de bir aydın olarak Ahmet Celâl, o ıssız ve yabancı diyarda çoğunlukla da cepheden hayırlı haberler beklemektedir. Türk ordusunun her zaferi onun kurak ruhuna bir nebze olsun mutluluk verecektir.

Buna karşılık Mehmet Ali'nin köyü ve köyün insanları savaşa karşı öylesine soğuk ve öylesine ilgisizdirler ki Ahmet Celâl bir de bu durum karşısında yıkıntı içindedir. Oysa köyün gerçeği bir başka. Köyde sağlıklı insan yok. Orada yaşayanlar ya hasta, ya yaşlı, ya çocuk, ya kadın, ya sakat ya da hayatın acımasız yükü altında ezilmiş kimselerdir. Sağlıklı düşünen insan pek yok gibi. Eli iş tutan, orta yaş grubu erkekler askere alınmıştır. Üstelik savaştan Ahmet Celâl ile dönen Mehmet Ali bile yeniden askere çağırılmıştır. Bir de buna Sakarya Savaşı öncesi Yunan askerinin iki defa köye gelerek burayı yakıp yıkması eklenmiştir.

İşin bir başka yönü de köy insanının yaşanan olaylara veya ülkenin içinde bulunduğu duruma bakış açısıdır. Köyde sağlıklı düşünlerden biri de Bekir Çavuş'tur. Bu yaşlı adamın Ahmet Celâl'e "Biz Türk değiliz ki beyim... Biz İslâmız, elhamdülillah" demesi, insanımızın millî benliği henüz kavrayamamış olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca köy halkının savaşa karşı bu ilgisizliği de Ahmet Celâl'i derinden sarsar. Üstelik köyün ileri gelenlerinin, söz gelişi Salih Ağa'nın Yunan askeri ile iş birliği yapması da bu insanların sahipsizliğinin bir örneği olarak değerlendiriliyor.

Ahmet Celâl, bu savaşları irdelerken Batılı devletlerin acımasız davranışlarını ve kötü emellerini yorumlamaktan da geri kalmamaktadır.

"Hayır, bütün mazlum insanların, diyecektim. Gözü doymak bilmeyen bir iki garp devletinin zenginleri, günde dört öğün yemek yiyecek diye, nice fukaranın lokması elinden alındı. Nice yuvalara kundak sokuldu, nice ev bark yıkıldı. Şimdi, Westminster'in pembe derili lordu, çatlak tabanlı Anadolu köylüsüne karşı bir sürgün avı yaptırıyor. Neresini yiyecek, bu zavallı yaratıkların? Hangisinin göğsünden, ona, bir bifteklilik et çıkarabilir? Hepsi de sade deri, sade kemik." (s. 129)

Bütün bu gelişmeler ve değişik olaylara yönelik, Ahmet Celâl'in yalnız dünyasında bir hareketlilik, bir canlılık olarak gözleniyor. En azından hayatta olmasının veya yaşama sebebinin bir sonucu olarak yorumlanması gereken bu durum, onun o yaban dünyasında günlüğünü dolduran unsurlar olarak olaylar arasına yerleştirilmiş.

Yaban, Türk köyünü ve köylüsünü Anadolu'da, onun yaşadığı yörede, hem de ülkenin en acılı, en karanlık günlerinde Kurtuluş Savaşı yıllarında tanıma arzusuna kapılarak oraya giden bir aydının, bir Türk aydınının trajedisini sergiliyor. Yüzyıllar boyu kendi kaderine terk edilmiş Anadolu insanının, kendi dünyası dışındakilere bakış açısını veriyor; dış dünyaya "yaban" cılaşmasını gözler önüne sermeye çalışıyor. Anadolu'nun temel direği olan bu insan iki sebeple hatırlanıyor. Biri vergi zamanı, öteki askerlik çağı. Bunların dışında onun insanca eğitilmesi, bilgilendirilmesi, sağlıklı yaşamaması, adalet önünde eşit olması, hakkını savunması ve bu hakkı elde etme mücadelesine sahip olması gibi insanî değerlerden yoksun bırakılması titiz ve acımasız bir tarzda eleştirilmektedir. Sosyal eleştirinin en çarpıcı örnekleri belki romanımızda ilk kez *Yaban*'da karşımıza çıkmaktadır.

Türk köylüsünün böylesine karanlık bir dünya içinde sıkışık kalmasında sorumlu kim? Herhalde oraya giden ve bizzat orada yaşama cesaretini gösteren Türk aydınıdır. Ne yazık ki Türk aydını kendi insanına, Anadolu insanına yol gösterici olamamış, ona ışık tutamamıştır. Sanki o, kendi ülkesinde bir sürgün gibidir.

İşte Türk milleti, kendi insanını eğitecek, bilgilendirecek, insanca yaşamaya yöneltecek aydınlar ordusunu kuramadı; kurmakta gecikti. Durum böyle olunca, milletimizin uygarlık düzeyinden geri kalması doğal bir sonuçtu. Bunun tek sorumlusu da Türk aydını idi.

Yaban, Ahmet Celâl ile bu aydın tipini çizmeye özen göstermiş. Nitekim Yakup Kadri'nin bu tipi Türk romanında kendi türünde bir ilklik örneği olarak ortaya çıkmış ve haklı olarak da bu roman hem yayımlandığı yıllarda hem de sonraki dönemlerde dikkatleri üzerinde toplama başarısını gösterebilmiştir.